ALABÁN PÉTER

Szociális és digitális szakadékok között

LÁTÓSZÖG

„Nem akartalak megbántani,
De a lelkemet nehéz megtartani.
Próbálom leplezni a bánatomat,
Hogy ne ártsak végre másoknak.
Sokat hazudtam az embereknek,
Hogy végre sokan szeressenek,
Mert utálom az életemet…
Pedig csak boldog akarok lenni.”

TANULÓK A PERIFÉRIÁN

Nincsenek égbe törő tervei a tizenhat éves Zsombornak,[1] amikor a fenti gondolatokat megosztja velünk. Vannak viszont (meg nem értett) belső érzései, vágyai, és egy nyomasztó családi környezetre utaló önvallomás eddigi életéről. A vele készült interjú idején, a szakképző iskola nyitó, 9. osztályába járó, naponta autóbusszal ingázó fiú egy északborsodi volt iparvároshoz közeli település mellett él szüleivel egy olyan tanyán, amelynek öt háza egykor mind lakott volt – addig, amíg a környéken még a bánya, na meg a kohászati üzemek biztos megélhetést jelentettek. Mára minden megváltozott; az egykori bányászfalu lakossága már a 800 főt sem éri el, miközben 1970-ben számuk még ennek duplájához közelített. A bányabezárást követően számos kisebb vállalkozás indult a településen, a legnagyobb egy kerékpár-összeszerelő üzem volt, amely rövid időn belül tönkrement. A „társadalmi látlelet” szembetűnő: az egykori bányászok (és utódaik) ma elkeseredett emberek, akiket nagyon nehéz kimozdítani keserű mindennapjaikból. „Megélhetésüket az ötezer műszak után elért bányásznyugdíj vagy a bányában összeszedett betegségek által indokolt leszázalékolás biztosítja, de súlyos problémát jelent, hogy a bányászcsaládokban felcseperedő fiatalok között is sok a munkanélküli.”[2] Igaz, nem mindig látható, hogy ők maguk törekednének tenni ez ellen: „Marci[3] már közel 20 éves, és otthon ül,

[1] A keresztnevet megváltoztattuk.
[2] Szegénysor a bánya helyén. *Népszabadság Online*. 2010. május 26. Letöltés: http://nol.hu/belfold/20100526-szegenysor_a_banya_helyen-676161 (2023. 01. 24.).
[3] A keresztnevet megváltoztattuk.

nem csinál semmit" – említi nekem Zsombor, miközben a digitális oktatás és munkarend napi menetét sorolja.

A családi háttér nála sem stabil, pedig nem csonka családban nőtt fel. A tanya egyik lakrésze teljesen az övé, miután sikerült átalakítani, lakhatóvá tenni. Van benne ágy, asztal, szekrény és számítógép, aztán: „Menj el dolgozni, hogy ki tudd fizetni a villanyszámlát!" – mondta neki egyszer az anyja. Törődésnek, meghitt légkörnek, szeretetnek nyomát sem látni. „Jó szakma kell, hogy végre el tudjak innen menni"– jelenti ki Zsombor szemét lesütve, de mégis eltökélten és határozottan. De vajon létezik-e ilyen jó szakma? Biztos megélhetést és csakhamar sok pénzt adó munka? Megvalósítható-e egy kényszerhelyzet szülte, nyomasztó és rossz légkörű hétköznapok által determinált, sivár kamaszlétből a kitörés, majd a saját lábra állás? Egyáltalán: vannak-e lehetőségek a környéken, amelyek képesek racionális jövőképhez segíteni a fiatalokat, olyanhoz, amelyre építeni lehet?

nyomasztó és rossz légkörű hétköznapok által determinált, sivár kamaszlét

Sok helyen máig nem sikerült kiheverni az üzembezárások okozta sokkot, amelynek egyik legsúlyosabb, máig megoldatlan problémája a fenntartandó munkaalapú és -szemléletű helyi társadalom kontinuitásának jövőbeli biztosítása. Az itteni szociális közeg által egykor meghatározott és közvetített értékek az idő múlásával elenyésztek, a múltban virágzó bányásztelepülések gazdag folklórja, kulturális értékekben és hagyományokban bővelkedő népélete feledésbe merült, a rendszerváltozást követően kezdetét vette a folyamatos leépülés, a bányászkolóniák pusztulása, valamint számos helyen a szociális gettósodás folyamata. Nincs perspektíva, nincs tanulási értéket igénylő és megkövetelő munkalehetőség, a kohéziós erők visszaszorultak, a közösségi összetartást felváltotta a bezárkózás, a 2020 tavaszától immár sokadik hullámban zajló koronavírus-betegség (COVID–19) okozta járvány pedig csak növelte az egyéni és kollektív elszigetelődést, tovább katalizálta az egyének magukba fordulását.

Az ezredfordulót követően mért megyei adatokkal összevetett területi (városi) statisztikából jól kitűnik, hogy miközben egy évtized alatt csaknem 10%-kal csökkent a szóban forgó volt iparváros – egykor nehézipari fellegvár – lakossága (mára pedig, húsz évvel később, alig haladja meg a 30 ezer főt), a 105/2015. sz. Korm. rendelet[4] értelmében *jelentős munkanélküliséggel sújtott* településsé vált. A foglalkoztatottak aránya később lassú emelkedésnek indult a folyamatos elvándorlások közepette is. Ennek egyik jelentős előmozdítója a közfoglalkoztatás, amely országos szinten több helyen szinte egyetlen eszköznek bizonyult a tartósan munkanélküliek, hátrányos helyzetűek „aktiválására", ugyanakkor „kizárta a munkaerő-piaci eszközrendszerből a komplexitás felé való általános elmozdulást". Valós munkanélküliség-csökkentő hatását tehát nehéz felmérni: „Ha ugyanis a tartós munkanélküli csak a közfoglalkoztatottságig jut, és onnan visszakerül a segélyezésbe, akkor már nem számít tartós

[4] 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről. Letöltés: https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500105.kor (2023. 01. 20.). Lásd még a topográfiai kimutatást. Letöltés: https://www.ksh.hu/docs/teruletiatlasz/kedv_telepulesek.pdf (2023. 01. 27.).

munkanélkülinek."[5] A 2010-es évek végén volt olyan falusi általános iskola, amelynek végzősei – a pályaorientációs programok ellenére – nagy létszámban „közmunkások" szerettek volna lenni a „Mi szeretnél lenni" kérdésre adott válaszukban. 2022-re a város területi besorolása nem változott („Társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és a jelentős munkanélküliséggel sújtott település"), vagyis stagnálás és a helyzetromlás kontinuitása figyelhető meg.[6]

A közfoglalkoztatás kiszélesedése egyben az alacsony szakképzettség fokmérője is, hiszen megfelelő szakértelem nélkül az időközben növekvő munkaerőigény sem elégíthető ki. Másfelől, esetükben, mégis az elsődleges munkaerőpiacra visszavezetni kívánt álláskeresőkről beszélhetünk, vagyis együttesen van jelen a kereslet és a nem megfelelő képzettségből adódó munkaerőhiány. Utóbbi az értékét vesztett, újabban kiszorulni látszó felnőttképzéses tanfolyamokban „burjánzó", szakmai bizonyítványokat „magából ontó" szakképzés – illetve helyette aktuálisan az iskolarendszerű oktatás – minőségi javítását tenné szükségessé, amely rendszer aztán valódi szakembereket alkalmazni akaró és tudó cégeket csábíthatna a térségbe. Addig, amíg ez a minőségjavítás el nem kezdődik, lényegében kijelenthető, hogy a szakképzetlen, betanított bérmunkásnak valójában nincs is szüksége sem érettségire, sem iskolarendszerben szerzett szakképesítésre, hiszen a megszerzett tudását nem tudja érvényesíteni (például szakmai előrelépésben, pozícióváltásnál és átsorolásnál, felfelé elmozduló, életpályákon belül mobilitás tekintetében). Csakhogy így a fejlődést, illetve bármely téren színvonalat helyben felmutatni képes középréteg aránya és súlya is csökken adott településen és környezetében. 2021 tavaszán, a koronavírus-járvány harmadik hulláma idején több magyarországi régióban, így Észak-Magyarországon is a betanított munka már ugyanolyan „keresett szakmának" számított, mint például a villamosmérnök, de hasonló volt a helyzet a Dél-Alföldön vagy a Közép- és Nyugat-Dunántúlon is. Mindezek jól jelzik, hogy az érdeklődés egyértelműen a könnyen betölthető állások, azaz a kevesebb szaktudást igénylő kékgalléros, illetve az adminisztratív fehérgalléros munkakörök és pozíciók felé tolódott el, ám ez korántsem jelent minőségi fejlődést.

növelte a korai iskolaelhagyás mértékét

A szakmai utánpótlás kinevelésének haladása sem mutat biztató képet: a tankötelezettségi korhatár 18-ról 16 életévre történő leszállítása növelte a korai iskolaelhagyás mértékét, a tanulmányi eredményeik alapján lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya pedig a járás központját jelentő, szóban forgó város két középiskolájában 40% fölötti volt 2018 februárjában[7] – vagyis a szakképzett, tanult szakmájukhoz értő és abban jártasságot elsajátítani kívánó fiatalok

[5] *Ferge*, 2017, 178. o.

[6] A Miniszterelnöki Kabinetirodát vezető miniszter 22/2022. (XII. 28.) MK rendelete a területi számjelrendszerről szóló 31/2011. (X. 24.) KIM rendelet módosításáról. 2.16. A kedvezményezett települések kódjának (1.2.14.) nómenklatúrája; illetve 2. melléklet a 22/2022. (XII. 28.) MK rendelethez. *Magyar Közlöny*, 2022/219. 10805.

[7] A lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer adatai alapján. 2021 hasonló időszakában ez a szám 32%-ot mutatott.

száma elenyésző. A korai iskolaelhagyás (angol megfelelője: *Early School Leaving – ESL*) jelensége a magyarországi iskolarendszer dezintegrációjának folyamatát jól képes szemléltetni. A megjelölés olyan 18 és 24 év közötti fiatalokra vonatkozik, akiknek semmilyen végzettségük nincs, és a megelőző négy évben nem vettek részt más oktatási, képzési formában sem. A korai iskolaelhagyás mutatója kiemelten fontos, mert „egy olyan réteg nagyságát becsüli meg, akiknél kockázatos, hogy a munkaerőpiaci és társadalmi integrációjuk egyáltalán megtörténik, és nagy – növekvő – eséllyel maradnak egész életük során a társadalom peremén, szociális ellátásra szorulva."[8] 2021 februárjában a helyben működő szakképzési centrum öt iskolájában az ESL-veszélyeztetett tanulók száma csaknem elérte a 600 főt. A szakképzett fiatalok csekély létszámához hozzájárul, hogy a két éven belül (2020–2022) egyaránt távozást bejelentő két nagyfoglalkoztató egyike sem alkalmazott jelentős számban szakképzett munkaerőt, legfeljebb felsőbb (mérnöki) szinteken találunk erre példát a múltban, vagyis a helyben tanított szakmai képzésekhez sem igyekeztek igazodni, amivel javíthatták volna a szakmatanulás presztízsét.

A helyben nagy, immár közel 135 éves múltra visszatekintő szakképzés (és a helyi szakképző iskola) válságos időszakát éli: a tanulólétszám csökkenése, arányait tekintve, itt volt leginkább megfigyelhető, miután a negatív demográfiai változások miatt gyengébb képességű diákok is bejuthattak korábban el nem képzelhető módon a helyi gimnáziumi osztályokba. A külföldi tulajdonban lévő, fentiekben említett nagyobb üzemeken túl nem egy vállalkozó tervezi cége bezárását szakképzett, és egyben meg is fizethető munkaerő híján; az utánpótlás ugyanakkor megfelelő oktatási intézmény jelenléte mellett sem biztosított. Több szektor esetében (pl. a vendéglátásban) a pandémia okozott további fennmaradási nehézségeket a vállalkozások számára.

Ezek tükrében meglehetősen kérdéses a 2022-ben bevezetni kívánt Európai Szakképzési Minőségbiztosítási Referencia Keretrendszere (EQAVET) itthoni érvénye. A Keretrendszer alapján ugyanis a szakképzésre vonatkozóan kialakítandó új minőségirányítási rendszer (MIR) önértékelésből és az arra épülő külső értékelésből áll. Ezzel párhuzamosan, a 2022/23. tanévben el is indult az első intézményi és intézményvezetői önértékelési ciklus. Az egyik ilyen mutató az alapján minősítené a szakképző iskolákat, hogy végzett, szakmai bizonyítvánnyal rendelkező diákjai minél nagyobb (70% fölötti) arányban helyezkedjenek el, illetve dolgozzanak saját szakmájukban. *Na de hol?* Egy olyan környéken, ahol a nagyobb „multik" olykor már több bért fizetnek a könnyen betanítható összeszerelő operátoraiknak, mint a szakképzett, többéves gyakorlattal bíró munkaerőt igénylő kis- és középvállalkozások az ilyen képzettségű alkalmazottaiknak, a megélhetés végett az inkább a „multit" választó pályakezdők nyomon követése akár bizonyos középfokú oktatási intézmények működésének, illetve

nem egy vállalkozó tervezi cége bezárását szakképzett, és egyben meg is fizethető munkaerő híján

[8] *Mártonfi,* 2014, 38. o.

fenntartásának létjogosultságát is megkérdőjelezhetik. Ráadásképpen megemlítendő, hogy az említett operátorokat igénylő, amúgy alacsony hozzáadott értékkel működő összeszerelő üzemekre alapozott gazdasági modell jövőbeni helyzete ingatag: egyre törékenyebbé válik a robotizáció gyors térhódítása miatt, márpedig „robotikát" magába foglaló, oktatott szakma lényegében nem létezik, noha e területen a munka folyamatosan változó és fejlesztendő, programozási, gépbeállítási, karbantartási szaktudást igényel.

Az iskolázottság és a foglalkoztatás között ellenben a legutóbbi, 2016. évi (időközi) mikrocenzus[9] szerint van azért természetesen összefüggés: habár országosan a foglalkoztatottak aránya az általános iskolai végzettséggel sem rendelkező (15 és 64 év közötti) aktív korúak csoportjában 2011 és 2016 között 27%-ra emelkedett, az összes foglalkoztatott 11%-a legfeljebb általános iskolát végzett, 61%-a középfokú végzettségű volt, több mint negyedük pedig diplomás. Miközben az aktív korú szakmai (középfokú) végzettséggel rendelkezők (1,5 millió fő) 75%-a foglalkoztatott volt, a szakmunkás/szakiskolai végzettségűek között ekkor mutatkozott a legnagyobb (14%-os) különbség a foglalkoztatottak aránya tekintetében (a férfiak 80%-a, a nők 66%-a). A munkanélküliek aránya eközben ebben a végzettségi kategóriában csökkent a legnagyobb mértékben 2011 óta.[10]

A 2016-os adatok szerint az álláskeresők körében 28% volt a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya, de már jelentős értéket, 12%-ot ért el a diplomások aránya is.[11] A továbbtanulás helyben történő megoldása mellett – az utóbbi adatra is építve – tehát diplomásokat nagyobb létszámban foglalkoztatók megjelenésére is szükség lenne. A régió egyetemének helyben kihelyezett tagozatain már nappali képzésben szociális munka és anyagmérnöki, a későbbiekben pedig – levelezős képzésben – szintén piacképes, mérnökinformatikus alapszakos végzettség megszerzésére is lehetőség nyílik (habár a jelentkezők száma csekély); mégis az igények, az elhelyezkedés és a nyomon követés felmérése nem működik. Többen a fenti szakok „piaci" értékét erősen megkérdőjelezik a helyben történő elhelyezkedési lehetőségek tükrében.

„Egy jó szakma felér egy diplomával!" – hallható és olvasható a már közhelyessé vált mondás. Zsombort szülei hegesztőnek jelentkeztették az általános iskolát követően: „Abban van a pénz, azt kell választani." A választásba ő nem igazán szólhatott bele, majd mégis váltani akart, és villanyszerelőként – sikeres szintvizsgát és tanévet követően – újrakezdte a 9. évfolyamot. Aztán jött a tantermen kívüli digitális oktatás és a fokozatos elmaradások. Megváltozott minden: gyengült az akaraterő, a motiváltság, nőtt az életkorral együtt járó dac, visszaesett az együttműködés, a

Zsombort szülei hegesztőnek jelentkeztették az általános iskolát követően

[9] A lakosság egy részére kiterjedő, mintavételes eljárással dolgozó népszámlálási adatfelvétel két, teljes körű összeírás között.

[10] *KSH*, 2017a, 20–21. o.

[11] *KSH*, 2016. A legfeljebb általános iskolai végzettségűek létszáma különösen Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben nőtt 2011 óta (*KSH*, 2017b, 17. o.).

korábbi ígéreteket felrúgta ez vagy az… Minden más lett. A jó tanulóból – nem csupán önhibáján kívül – rossz tanuló lett. A többiekről nem is beszélve. Hol van ilyenkor a figyelő család, a támogató elsődleges szocializációs közeg? – tehetjük fel a kérdést újra és újra. „Jó szakma kell!" – jutnak eszembe megint ezek a szavak, amelyeket sokan ismételnek, ám a kellő gyakorlati tudás megszerzését kitartás, megfelelő tanulmányi hozzáállás, jó szakmai partnerek hiányában már kevésbé tudják elérni. Sok végzős tanulónál a végzettségnek végül is nincs jelentősége: azt csinálja, amit a család többi tagja. Jobb esetben velük dolgozik: feketén vagy szürkén, teljesen mindegy. A fiúk közül sokan az építőiparban segédmunkán, bejelentés, járulékfizetés, munkaruha, sokszor elegendő felszerelés és a munkavédelmi előírások betartása nélkül. Igen: *jobb esetben*. Rosszabb esetben maradnak az alkalmi munkák, marad az „otthon ülés", a tengődés kezdete a húszas évekbe lépve. A hangzatos – és posztmodern modelljeinkben elvárásként megjelenő – élethosszig tartó tanulás (lifelong learning) a perifériákon megvalósíthatatlan, már eleve az alapelvet, valamint a szemléletmód átadását nézve is. Az életkezdési esélyek pedig különösen rosszak. Helytállóak lehetnek, és számos egyéb példával igazolhatók Ferge Zsuszsa gondolatai a „közösségit felváltó, atomizált érdekérvényesítés érdekkijárássá süllyedő hagyományá"-t illetően, amely a létbizonytalanság, a közélethez való közönyös viszonyulás és a tartósan rossz társadalmi közérzet, illetve az érdektelenség állapotát idézi elő már a tanulói éveket követő *valós* (felnőtt) életbe való átlépés kezdetén.[12]

a közélethez való közönyös viszonyulás és a tartósan rossz társadalmi közérzet

„Az igazán azt félelmetes látni, hogy micsoda leszakadásban élnek emberek. Tudásban, viszonyulásban, a mindennapok megélésében. Látni azt, hogy teljesen reménytelen megértetni a felnőttekkel olyan dolgokat, melyeket gyerekkortól kellett volna másképp értelmezni velük." – L. Ritók Nóra, a gyermek- és a mélyszegénység ellen küzdő mesterpedagógus, az Igazgyöngy Alapítvány[13] alapítója és szakmai vezetője arra figyelmeztet, hogy a szakemberek, különösen az elmaradott régiókban, egyszerűen képtelenek eredményesek lenni, ha a szülők nem együttműködőek, miközben keserű élethelyzeteket vizionál a fiatalok számára: „Sorban veszítjük el őket. Vagyis inkább úgy mondom, a lehetőséget veszítjük el, hogy másfele induljon az életük."[14] A szakember jól látja: a szülői háttér és „a családból levezethető viszonyulások gyerekeken látható negatív tendenciája"[15] nem anyagi összefüggést mutat, vagyis utóbbi nem csupán a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családok sajátossága. Az azonban bizonyos, hogy a felelősség óriási: a gyermek személyisége formálásának, fejlődésének iránya múlik rajta.

[12] *Ferge*, 2017, 284. o.
[13] Az Igazgyöngy Alapítvány és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény a berettyóújfalui kistérségben működik 1999 óta. Az intézmény 2022-ben, „Gyöngysor" címmel módszertani kiadványt és feladatgyűjteményt is kiadott.
[14] *L. Ritók*, 2019a.
[15] *L. Ritók*, 2019c.

DIGITÁLISAN OKTATVA

„Mindl, írja be az egyest. Há' most keltem fel tanárnő, most úgysem fogom megcsinálni a feladatot."

Tanulói üzenet a szaktanárnak 2020 áprilisából. Nem egyedülálló, de legalább válaszolt, és egyértelműen közölte, mi a helyzet a megtagadott munkát illetően. Az idézett sorok messze nem technikai jellegű otthoni problémákról vagy digitális eszközhiányról tanúskodnak, de még az internettel való ellátottság hiányát is kizárják. Az iskolaidő ilyenkor nem létező fogalom, így a szabálykövetés elvárása is irreális.

az omladozó falazatú épület előtt szinte begyakorolt beállással pózoló fiatalok

A „Nyomor széle" blog fent idézett szerzője még a koronavírus-járvány előtt figyelmeztetett napi társadalomábrázolásában a „digitális szakadék" nem csupán digitális jellegére. A tömegkommunikáció közösségimédia-szegmensének – a Facebooknak és hasonló platformoknak – működése, a fogyasztói társadalom tapintható beidegződései, a valóság torzított összképének változatai a digitális térben való emberi jelenlét megannyi paradoxonját hozta már eddig is a felszínre, rámutatva többek között az okok és okozatok, következmények, összefüggések értelmezéséhez szükséges képességek (olykor teljes) hiányára sok felhasználó részéről. Az alkalmi pénzzel, szétterített bankjegyekkel, vagy éppen az omladozó falazatú épület előtt szinte begyakorolt beállással pózoló fiatalok, a helyesírási hibákkal kiírt idézetek és életbölcsességek, a mindennapok igazi hangulatára utaló háttér előtt mosolygó képek posztolása a látszati és a tényleges világ kóros kontrasztját mutatják. Ez a „kórkép" csak tovább torzult az online oktatás idején, különösen az ilyen tanulói többségű oktatási intézményekben.

A járványhelyzet még inkább előhozta mindezek problematikusságát, ami a fentiekben leírtak alapján szinte várható is volt; digitálisan oktatni, otthoni tanulást és felkészülést elvárni azoktól a tanulóktól, akik sosem készítettek házi feladatokat, sosem ültek le otthon a könyv elé maguktól: képtelenség. Képtelenség továbbá erre építeni egy egész rendszert. A már említett szakképző iskola – közalkalmazotti státuszból kiemelt – oktatói nem kis, egyben merőben új feladattal kellett, hogy szembenézzenek. Többen a közelgő nyugdíjazásuk előtt saját digitális kompetenciáikat is villámgyorsan fejleszteni kényszerültek, hogy az előírtaknak megfelelve rész tudjanak venni a reménytelen vállalkozásban: a tanulók elméleti, részben pedig gyakorlati oktatásában. Bár utóbbi terepen még ezzel az önfejlődéssel együtt is lehetetlennek bizonyult elképzelni 2020 és 2021 tavaszán, hogy a mérést, forgácsolást, hegesztést, sütést, főzést, villanyszerelést, gépírást hogy lehet online módon oktatni.

A szakképző intézményeknek a pandémia alatt számos jogszabályban meghatározott előírásnak kellett eleget tenniük: a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény[16] 51. § (4) bekezdés b) pontjában meghatározott hatáskörében

[16] https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100128.tv (2023. 01. 20.)

eljárva – figyelemmel a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Korm. rendeletre[17] – az innovációs és technológiai miniszter meghatározta a szakképzési alapfeladat-ellátás rendjét. A tantermen kívüli, digitális munkarend szerinti szakképzési alapfeladat-ellátás rendjére és ellenőrzésére az intézményvezető – a szakképzési centrumban a főigazgató és a kancellár együttesen – 2020. március 18. napjáig eljárásrendet alakított ki, majd a járványügyi készültség bevezetéséről szóló 283/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet[18] figyelembevételével ez 2020. november 12-én bővítésre került. Időközben több egyéb központi előírás is született, amelyek kötelező érvényűek voltak, ennek megfelelően a szakképző intézmény épületeit, rendezvényeit, tanóráit kizárólag a járványügyi készültségi időszak védelmi intézkedéseiről szóló 431/2020. (IX. 18.) Korm. rendelet[19] 5. § (1) bekezdésben meghatározott egészséges, koronavírus-megbetegedés tüneteit nem mutató személy látogathatta. Az intézményi eljárásrendben a következő szempontokat az egyes iskoláknak önmagukat illetően konkretizálni és megadni volt szükséges, amelynek egyik példáját adott szakképző iskolán keresztül foglaljuk össze lentebb – egyfajta esetleírásként.

Mindenekelőtt közre kellett adni az iskolafenntartó felé is a tanulók tanulmányi előrehaladása ellenőrzésének, a rendszeres beszámoltatás, értékelés alkalmazható formáinak listáját, ezen tevékenységek gyakoriságát, rendjét, illetve az évfolyam tanulmányi követelményei teljesítésének feltételeit. Ezek értelmében a tanulók közismereti, illetve szakmai elméleti tantárgyakból a tanártól/oktatótól online kapták meg docx-, pdf- vagy más formátumban (pl. valamilyen médiafájlban) a tananyagot szakaszolva, a heti órarendnek megfelelően. A küldött mennyiség tehát arányban állt a szokásos órarendben szereplő tanítási órák mennyiségével. A szakmai gyakorlatok esetében nehezebb volt mindez: a felmenő évfolyamokon az államtitkár által meghatározott, még 2020. március 15-i keltezésű levélben előírt szigorú biztonsági előírásokat külön nyilatkozatban vállaló külső gyakorlati helyek/vállalkozások/cégek fogadhattak tanulókat. Ezekre a helyekre – szülői hozzájárulás esetén – a 10. és 11. évfolyamos (volt) szakközépiskolai diákok járhattak újabb korlátozó intézkedésekig. Más esetekben igazolt hiányzás került beírásra az előírások szerint, és tényleges tudást alig adó projektfeladatok adásával zajlott az értékelés az iskola részéről. Az órák megtartását a pedagógusok az e-Kréta rendszerben továbbra is rögzítették, a feladatok kiadását a „Házi feladat" menüben jelezték, azonban a tanulók körében legnépszerűbb közösségi oldalon létrehozott osztálycsoportokba töltötték fel, illetve egyéb más alkalmazást (pl. Redmenta, Google Classroom) is használtak számonkéréshez. Az iskolai YouTube-csatorna létrehozása és ott tanári magyarázatot igénylő tanítási órák felvétele és bejátszása csupán terv maradt, vagy csak részlegesen valósult meg; az iskolába a járvány előtt

> nem tekintették iskolai időnek ezt az időszakot, nem keltek fel időben

[17] *Magyar Közlöny,* 2020/39. 1354.
[18] https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000283.kor (2023. 01. 20.)
[19] *Magyar Közlöny*, 2020/207. 6446–6449.

gyakran késve beérő diákok bizonyítottan nem tekintették iskolai időnek ezt az időszakot, nem keltek fel időben, pláne nem csatlakoztak volna be webkamerával egy online tartott órába.

A rendszeres beszámoltatás formái szintén változatos összképet mutattak: teszt, esszéfeladat, szóbeli számonkérés (Messenger videochat, Zoom, Skype, Viber, vagy akár telefonos beszélgetés) előre meghatározott időpontban (szóbelinél egyénenként), beadandó feladatnál megszabott határidővel. Ennek teljesítése hiányában a szaktanár/oktató felszólította a tanulót az azonnali pótlásra. Amennyiben ez nem történt meg, a tanuló az órai munkájára a számonkérés módjának megfelelő jelöléssel (e-Kréta kategóriái szerint) elégtelen osztályzatot kapott. A mulasztások az ún. „Digitális jelenlét", vagy „Üres" mezőre lettek állítva a digitális naplóban, de minden tanár jegyezte, hogy ki nem aktív, illetve ki nem vett részt az online oktatásban, avagy ki nem teljesítette a feladatokat. Szükség esetén az iskola hivatalosan értesítette (e-Kréta üzenetek és postai úton kiküldött levél útján) a gondviselőt.

Az évfolyam követelményeinek teljesítése – folyamatos értékelés lévén – a tanuló által kapott érdemjegyek alapján történt. Elegendő mennyiségű osztályzat hiányában elméleti tárgyakból osztályozó vizsgára kerülhetett volna sor. Szakmai gyakorlat esetében a javasolt projektfeladatokat tehát az intézmény adta és értékelte, nehogy ezen órák elmaradása miatt a tanulót hátrány érje. 2020 márciusában több napon át a tanulókat egyesével fogadta az iskola, hogy a bent maradt, a tanuláshoz szükséges eszközeiket, tankönyveiket, füzeteiket magukhoz vegyék és hazavigyék. A beléptetést a portás koordinálta a bent tartózkodó pedagógusok, illetve a tagintézmény-vezető segítésével, felügyeletével. Amennyiben a tanuló otthonában nem álltak rendelkezésére a digitális munkarend alkalmazásához szükséges eszközök vagy internetelérés, és más módon nem volt megoldható, több munkaállomáson újfent az iskola gondoskodott arról, hogy a tanulók részére munkanapokon biztosított napközbeni felügyelet keretében az intézmény eszközeit, illetve internetelérését legfeljebb ötfős csoportokban használhassák az érintettek. Ezzel rendkívül kevesen éltek, igazolva a hozzáállás előzőekben említett jellemző módját.

2020 márciusában több napon át a tanulókat egyesével fogadta az iskola

Tájékoztatást kellett adni a pedagógusok, oktatók – ideértve az óraadókat is – munkavégzésének formáiról, annak rendjéről és beosztásáról. Saját mérlegelés alapján a pedagógusok – megfelelő eszközellátottság esetén – otthonról, vagy igény szerint, saját döntés alapján az iskolában, annak informatikai eszközeit használva készítettek tananyagot és feladatokat. A pedagógusok munkavégzését azon aktivitás alapján lehetett ellenőrizni, amit az e-Kréta dokumentációja igazolhatott. Az iskola vezetője ugyanakkor minden Facebook-osztálycsoport tagjaként rálátással bírt a fentiekre. Az ügyintézési rendet a vezetőség a szakképző intézmény bejáratánál kifüggesztette, míg a (személyes) tanulói ügyintézés szünetelt. Rendkívüli, nagyon indokolt esetben, előzetes telefonos egyeztetés után, meghatározott időpontban léphetett be a tanuló a zárt iskola épületébe.

A tantárgyfelosztás szerinti órarend helyett alkalmazandó tanrendet, a közismereti és szakképzési

kerettantervekben/programtantervekben foglalt tantárgyi struktúrától való eltérés formáját, valamint annak mértékét ugyancsak szabályozni kellett. Az oktatók a kerettantervben/programtantervben, illetve a helyi tantervben/szakmai programban foglaltak szerint jártak el, azonban a normál iskolai oktatás napirendje nem volt tartható. A számonkéréseket kizárólag a délelőtti és kora délutáni órákban lehetett lebonyolítani, míg a tananyag egyéni feldolgozását, valamint a gyakorló és beadandó feladatokat a tanulók saját ütemezés szerint, a határidők betartásával végezhették. Sok esetben erre több alkalommal, s egyenként kellett figyelmeztetni a tanulók igen nagy részét; így is csak több-kevesebb sikerrel. Az egyeztetés folyamatos volt a kollégák között az arányos tanulói terhelés érdekében.

A szakképzési centrumban az egységes feladatellátás koordinálására és nyomon követésére operatív munkacsoport jött létre, ennek tagjait, működési rendjét, felelősségi körét szintén meg kellett határozni, majd ehhez az iskolának alkalmazkodni kellett, utasításait pedig betartani. Az első járványhullám alatt rendkívül rövid idő alatt kellett átállni egy teljesen más működési formára. Ez konkrétan egy hétvégét (2020. március 14–15.) jelentett, de a tapasztalat azt mutatta, hogy az adott lehetőségekhez képest a szervezéssel nem lett volna különösebb nehézség.

Ezzel szemben az elsődleges, megfelelő tanulói eszközökre irányuló felméréshez képest az idő előrehaladtával néhány diák jelezte, hogy nem megfelelő a tanuláshoz használatos eszköze, vagy egyszerűen elromlott. Miután minden esetben megkapták a tájékoztatást, hogy lehetőségük van az iskola számítástechnika-termébe előzetes egyeztetés után bejárni, a tanulók kis része és csupán néhány alkalommal élt az iskola által biztosított lehetőséggel, míg mások egyszerűen nem folytatták a munkát. Egy kezdő évfolyamon tanuló diák rögtön a digitális oktatás megkezdésekor jelezte, hogy heten vannak testvérek, és egyetlen használható eszközük van. Ő az iskolától kapott egy tabletet használatra.

> heten vannak testvérek, és egyetlen használható eszközük van

A digitális oktatás első napján, mint szinte minden iskolában, első lépésben a tanárok és szakoktatók felkészítése történt meg egyeztető értekezlet keretében. Mivel a jelen példaként szolgáló iskola oktatói testületének tagjai különböző szintű és típusú digitális kompetenciákkal rendelkeznek, nagy feladat hárult (és hárul jelenleg is) az iskola egyetlen informatikatanárára; a rendszeresen felmerülő problémákkal sokszor keresték meg őt a kollégái, akiknek mindig a rendelkezésére állt – mellette persze a magasabb szintű ismeretekkel rendelkezők is szívesen segítettek társaiknak. (Egy pillanatra kilépve az intézményből: általánosságban elmondható, hogy városszerte – bár eltérő módon, de – a tanárok meglepően jól fogadták az új kihívást. Többen megfogalmazták, hogy a súlyos járvány generálta helyzet jó lehetőség volt arra, hogy bár kényszerből, de több ismeretet szerezzenek, fejlesszék tudásukat az informatika területén.)

Visszatérve a példaként hozott intézményhez: a szakképzésben tanulók esetében (is) azonnal látható volt, hogy célszerű a tanulók által legismertebb közösségi oldal, a Facebook használata a feladatok kiadására

is. A legtöbb osztálynak már a tanév elejétől volt zárt osztálycsoportja, így az osztályfőnököknek „csak" az ott tanító oktatókat kellett oda „felvennie". A dokumentálás elvárása miatt azonban az e-Kréta rendszerben továbbra is rögzítésre került a tananyag és a házi feladat kiadása, rövid leírások készítésével és határidő-jelöléssel.

A pedagógusok körében egyre inkább elterjedtek a YouTube videómegosztó portálon megtalálható oktatóvideók, illetve a zanza.tv, a LOGIrintus, a LearningApps.org használata. A tananyag feldolgozásához sok esetben használtak ppt-ket, s bár ezek jelentős részben saját készítésűek voltak, időnként letöltöttekkel is lehetett találkozni a tanítási folyamatok rendszeres ellenőrzése közben. A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal (NSZFH) oldalán, továbbá más felületeken egyes feladatbankból, sőt idővel egyes kiadók (pl. a Mozaik) weboldaláról is nyílt lehetőség tananyagok letöltésére, használatára.

Az iskola digitális tanrend alatt alkalmazott számonkérési formái elég szerteágazónak bizonyultak. Volt, hogy begépelt kérdésekre kell megadott határidőre a válaszokat Messengeren befényképezve megküldeni, de sokan, sokszor alkalmazták a Redmenta applikációt és a Google Classroom kérdőíveit is. Mindkét számonkérési formát az együttműködő tanulók jól használták, s többen szóban is feleltek. Az értékelésre vonatkozó ellenőrzések alapján elmondható, hogy a folyamatosan együttműködő tanulók esetében tartható volt az iskola pedagógiai programjában (majd a 2020/21. tanévtől az ezt váltó új szakmai programjában) meghatározott érdemjegyekkel történő értékelések száma. Az online kapcsolattartás alapvető formája egyértelműen a Messengeren történő kommunikáció volt, míg a feladatokhoz kapcsolódó információk vagy a tanulók részéről esetlegesen felmerülő kérdések megvitatása a Facebook-csoportokban történt. Alapvetően ez a forma volt jellemző a szülőkkel való kapcsolattartásra is. Az időnként együttműködő, de gyakran lemaradó tanulók szüleit a tanárok legtöbbször telefonon hívták fel, de több alkalommal hivatalos levélben is tájékoztatták őket – sokszor kevés eredménnyel.

> mindkét számonkérési formát az együttműködő tanulók jól használták

2020. június 2-tól a tanév végéig, majd a második járványhullám idején, november 11-től a lemaradó tanulókat az iskola berendelte, hogy pótolják hiányosságaikat, valamint a tanárok és szakoktatók segítségével felzárkózzanak. A 2020/21. tanévnek már az első félévét is nagyban befolyásolták a járványügyi korlátozások, amelyek keretében a közismereti, illetve szakmai elméleti tárgyak oktatása esetében részlegesen digitális munkarendet kellett ismételten bevezetni – igaz, a személyes jelenlétet igénylő, kiscsoportos gyakorlati képzés folytatódhatott egészen 2021. március 5-ig. Ezt követően azonban utóbbi lényegében teljesen leállt, a gyakorlati (külső) képzőhelyeknek pedig csak kis része vállalta, hogy a gyakorlati idejüket náluk töltő tanulókat online foglalkoztassa.[20] Ezzel ez a feladat is az iskolai szakoktatókra hárult.

[20] 2021. március 8-tól életbe lépett a szakképző intézmények működését érintő egyes veszélyhelyzeti intézkedésekről szóló egyedi miniszteri határozat (SZFHÁT/36453/2021-ITM), amely minden téren online oktatást írt elő. Vö.

A fenti példát összegezve elmondható – talán korántsem okozok ezzel meglepetést –, hogy bizonyossá vált: a digitális munkarendre történő részleges, vagy teljes áttérés nem helyettesítheti a személyes jelenlétű oktatást, pláne a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű tanulói csoportokban/osztályokban. A pozitív egyéni (tanulói) eseteken kívül a digitális oktatás egyértelműen növelte a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók körét, amelynek hátterében nem feltétlenül és nem minden esetben az okoseszköz vagy a technika rendelkezésre állásának hiánya, sokkal inkább a meglévő szociális hátrányok álltak. A családi háttér, a szülői gondviselés hiánya vagy elégtelensége sokszor gátolja az iskola törekvéseit a diákok tanulmányi előmenetele terén. Az iskola „megtette, amit tud" helyzetére utalhatunk itt, amelyben a szociális státuszváltás vállalhatatlan feladat a család helyettesítésére.

nem helyettesítheti a személyes jelenlétű oktatást

Természetesen jelentős kihívást jelentett a digitális eszközökkel ténylegesen nem rendelkező, illetve az azokhoz egyáltalán nem értő kevés számú diákok elérése is. A hátrányos helyzetű családok esetében a postázás, fénymásolás, illetve egyéb hasonló megoldások merültek fel, de ezek nem igazán váltak be olyan hatékonysággal, mint a különböző digitális platformok. Ugyanakkor a sikeresen elküldött tananyag és feladatlapok kitöltve történő visszaküldése jellemzően nem történt meg a diák részéről. Mint a fentiekben említettük, nem, vagy nemcsak a digitális eszközök esetleges hiánya okozott gondot, hanem a megfelelő tanulási környezet hiánya is. Az érintett családokban nem él a széles értelemben vett kultúrája annak, hogyan tudnak otthon egyedül nagy mennyiségű tananyagot feldolgozni anélkül, hogy azt akár egyszer is elmagyarázták volna nekik. Ez a kihívás tehát teljesen felkészületlenül érte a tanulókat.

Az oktatók egymástól eltérő digitális kompetenciája is komoly erőpróbát jelentett. Volt, akinek az átállás még meg is könnyítette a munkáját, míg mások esetében óriási erőfeszítést kívánt az online platformok használata, a feladatok megosztása, az internetes kommunikáció. Olykor a nem megfelelő módon mérlegelt tananyagkiadás, így a tanulók nagy tananyagmennyisséggel való irreális leterhelése is gondot okozott. Rengeteg idő elment ugyanakkor a tervezéssel, és nagyon sok időt vett el a megoldott feladatok ellenőrzése is. Habár lényegében szabad kezet kaptak a tanárok, előzetes felkészítés nélkül, megfelelő eszközök hiányában lényegében magukra hagyva próbálták megoldani a helyzetet. Voltak ugyan továbbképzések, amelyeken különféle applikációkat mutattak be, de arról soha nem volt szó, hogy ezeknek bármiféle rendszerszintűen bevezethető, bárhol alkalmazható realitása lenne, ezek mind csak tanulástámogató eszközökként voltak megnevezve.

Az iskolák vezetői számára is nagyon tanulságos volt ez az időszak. A folyamatos ellenőrzések alkalmával tisztán láthatóvá vált, hogy kik azok a kollégák, akik komolyan vették az új kihívást, és tematika szerint, változatosságra törekedve, magas szinten végezték el a napi feladataikat minden osztályban. Azonban sajnos feketén-

https://api.ikk.hu/storage/uploads/files/szakkepzes_veszelyhelyzeti_intezkedesek_miniszteri_hatarozat_2103-1614955796607.pdf (2023. 01. 20).

fehéren láthatóvá vált, hogy vannak olyan pedagógusok is, akik nem ismerik az iskola pedagógiai (későbbi nevén: szakmai) programját, sőt az általuk tanított tantárgy követelményeit sem. Ez egyes esetekben túlzó, indokolatlan elvárásokhoz vezetett részükről. Bizonyos tantárgyaknál mindenképpen szükség volt a pedagógus elkötelezett, kreatív, saját maga által készített és kidolgozott, az általa ismert tanulók képességeihez igazodó tanulási anyag elkészítésére, ám ezt nem minden oktató képes informatikai tudás nélkül rendszeresen végezni.

minden 35 év alatti fiatal legalább egy szakmához juttatása

A differenciáltság tehát nem csupán tantárgy- és tananyagfüggő, hanem személyes tényezőkön is múlik, amely ebben az esetben a pedagógusok közötti szakmai kompetenciákat is jól tudta kifejezni.

2021. november 19-től visszavonásig az iskolákban a zárt közösségi terek mellett tanítási órákon is kötelező volt ismét a tanulóknak, illetve az oktatóknak a szájat és orrot eltakaró maszk viselése. A rendelkezést az e-Kréta rendszerben üzenet formájában is megküldtük minden oktatónak és tanulónak. 2021. december 1-től visszavonásig, az azóta megszűnt Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) egyedi miniszteri határozata alapján az iskolába a tanulókon és dolgozókon kívüli (külsős) személyek csak védettségi igazolvánnyal léphettek be. A médiában is közzétett módon, a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről szóló 599/2021. (X. 28.) Korm. rendeletben foglaltak tudomásul vételéről a dolgozóknak kiküldésre került egy *Nyilatkozat*, amelyet határidőre vissza kellett küldeni. December 15-én az oltást fel nem vevők újabb felszólítást kaptak, majd – rendszeres adatszolgáltatás mellett – 2022 januárjában azon oktatóknak, akik sem az oltást nem vették fel, sem orvosi ellenjavallatot nem mutattak be, a fenntartó megszüntette a munkaviszonyát. A fenntartó – még 2021. november 30-án megküldött – kérése, valamint az általa módosított eljárásrend, illetve az egyedi miniszteri határozat alapján aktualizálni volt szükséges az intézmény járványügyi intézkedési tervét is.

2022. március 16-án keltezett újabb egyedi miniszteri határozatában az illetékes minisztérium visszavonta a járványügyi időszak szakképzési védelmi intézkedéseiről szóló korábbi rendelkezéseit. A 2022. évi országgyűlési választásokat követően a minisztérium megszűnt, a szakképzés az újonnan létrejött Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM), illetve Csák János miniszter irányítása alá került, aki „a jövő minisztériumaként” nevezte meg a tárcát. A szakképzésre mint stratégiai indikátorrendszerre tekintve nem kisebb célok kerültek kitűzésre, mint például minden 35 év alatti fiatal legalább egy szakmához juttatása 2030-ra, vagy a felnőttek képzésének a gazdaság igényeihez viszonyított fejlesztése. Mindezt egy olyan gazdasági és társadalmi környezetben, ahol a 21. század elején a munkaerőpiac fokozatos leépülése, valamint a csökkenő kereslet ellenére a szolgáltató szektor felértékelődése volt megfigyelhető.

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Az elmúlt évtizedekben a szocializmusból a piacgazdaságba való átmenet számos társadalmi problémát okozott több régióban. Különösen lehangoló a kép a vizsgált térségben, Magyarország északi régiójában, az egykor virágzó településeken, amelyeknek a bányászat és nehézipar egykor biztos megélhetést biztosított. A városok és a környező falvak, a lakosság fennmaradását és megélhetését közvetlenül veszélyeztette a környéken található gyárak, üzemek és bányák bezárása. E települések gyakori közös jellemzői a társadalmi átrendeződés, a sokrétű társadalmi problémákra visszavezethető negatív migráció, a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a perspektívát kínáló, tartós, a családok helyben maradását biztosító munkalehetőségek hiánya, a mélyszegénység és az azt kísérő társadalmi gettósodás, a kulturális és oktatási létesítmények fokozatos leromlása és szétesése, és nem utolsósorban (főleg a fiatalabb generációk előtt felködlő) reménytelen jövőkép.

a perspektívát kínáló, tartós, a családok helyben maradását biztosító munkalehetőségek hiánya

„Hogy szakadék van a társadalomban, az nem kétséges. Digitális is, de más is. Itt is az alapokat kellene előbb megerősíteni. Mert egyszerűen kellenek az alapkészségek a digitális léthez is. Kell az írási-szövegértelmezési képesség. És az alapvető logikai gondolkodás. Egy minimális alapműveltség. Etikai érzék." – mutat rá L. Ritók Nóra.[21] Példáinkban a sajátosan rossz helyzetben lévő észak-magyarországi térség csupán egyik koncentrált területét állítottuk fókuszba, azzal a szándékkal, hogy bemutassuk a zömében vidéki, napi bejáró szakképző iskolai tanulók léthelyzetét, különös tekintettel a koronavírus okozta – a hagyományos iskolai és duális képzést felváltó – online oktatás tapasztalataira és azok értékelésére. A többször idézett „A nyomor széle" blog ugyanakkor – összehasonlítást lehetővé téve – az ország egy másik része, az Európa tíz legszegényebb régiójának egyikéhez sorolt Észak-Alföld régió példáin keresztül számos hasonló problémát jelenít meg a szegregálódó falvak, a generációs mély-, illetve esetenként relatív szegénységben felnövő gyerekek és családjuk körében, utalva a bajok összetettségére, több hazai régiót érintő, nagy kiterjedtségére, illetve terjedésére.

A parlament az 1168/2019. (III. 28.) Kormányhatározattal – a tudásalapú társadalom, illetve az Ipar 4.0 koncepció jegyében – elfogadta a Szakképzés 4.0 stratégiát,[22],2019 novemberében pedig megszületett az új szakképzési törvény,[23] majd a

[21] *L. Ritók*, 2019b.

[22] https://www.nive.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1024:szakkepzes-40-strategia&catid=10:hirek&Itemid=166 (2023. 01. 27.)

[23] 2019. évi LXXX. törvény a szakképzésről (*Magyar Közlöny* 2019/191. 8155–8197.). Lásd még: A szakképzésről szóló 2019. év LXXX. törvény, a szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet, a szakképzési tankönyvvé nyilvánítással összefüggésben fizetendő igazgatási szolgáltatási díjakról szóló 45/2021. (IX. 8.) ITM rendelet és a programkövetelménnyé nyilvánítással összefüggésben fizetendő igazgatási szolgáltatási díjakról szóló 7/2022. (III. 11.) ITM rendelet szövege egységes szerkezetben; ill. a 2021. évi LXXXIII. törvény egyes törvényeknek a szakképzéssel és a felnőttképzéssel összefüggő módosításáról (*Magyar Közlöny* 2021/119. 4972–4993.).

következő év februárjának elején a hozzá kapcsolódó végrehajtási rendelet.[24] Ezek értelmében, 2020-ban alap-szakképesítések kialakításával tovább csökkentették a képesítések/szakmák számát, kínálati körét, viszont növelték a ráépülésekét és mellékképesítésekét. A szakgimnáziumokat az ötéves technikum, a szakközépiskolákat a hároméves szakképző iskola, míg az Országos Képzési Jegyzéket (OKJ) a Szakmajegyzék váltotta; utóbbiban 25 ágazathoz tartozóan – összevonásokkal és átalakításokkal – csupán 174 alapszakma szerepel. A jegyzék feltünteti az ágazaton belüli szakmák közötti átjárhatóságot, a képzés idejét, a digitális kompetencia szintjét is, mégis a sok és gyakori változtatások, az általános iskolából nem szakmára, hanem ágazatra való jelentkeztetés sokak (szülők és tanulók) előtt átláthatatlanná tették a rendszert, miközben az elvárás a több tanuló bevonása lenne a szakképzésbe. Utóbbit szolgálja az alapfokú végzettséggel nem rendelkezőknek szóló Szakképzési Hídprogramot váltó Dobbantó Program, amely a 16. életévüket betöltötteket (tehát a már nem tanköteleseket) rövidített felzárkóztatási időszakot követően a szintén új Műhelyiskolában kívánja részszakmához juttatni; utóbbi 2020-ban a tankötelezettség teljesítésének feltételévé vált még akkor is, ha az érintett diák annak a tanévnek a végén kilép, vagy kiesik az iskolarendszerű oktatásból, amelyben a 16. életévét betölti. A 18. életév betöltéséig így legalább egy részszakma megszerzése tehát kötelezővé vált a tankötelezettség teljesítéséhez, ami minimálisan, de mégis esélyeket kínált a lemorzsolódók előtt a munkaerőpiacon.

> egyre nehezebben eredményez bármit is a helyi társadalmi sajátosságok alapos ismerete nélkül

Ugyancsak új formában kerültek meghirdetésre az ún. Programkövetelmények (PK) szerinti („tanfolyami" jellegű), olykor 100 órát sem elérő képzések, ún. Képesítő bizonyítvány megszerzését célozva. A képzési területek száma itt 2021-ben már meghaladta a 60-at, míg a nyilvántartásba vett PK-k száma elérte az 540-et. Kérdés persze, hogy a jócskán lerövidített képzésekkel elnyert ismeretek mire lesznek elegendőek a gyakran „kész" szakembereket, önállóan dolgozni képes és akaró alkalmazottakat váró munkaerőpiacon.

Mert ha kellő szakértelemmel bíró dolgozóra nem is mindenhol, de dolgozó kézre szükség lenne állandóan a „munkaalapú társadalomban". A betanított munkakörökben önálló döntéseket hozni, szakmai alapon gondolkodni nem szükséges, de a – főként minimálbérért, jobb esetben a garantált bérminimumért – kiadott, sokszor rövid idő alatt elsajátítható rutinokon alapuló munkát elvégezni mindenképpen. A dolgozó itt mindvégig gyakran ugyanabban az alacsony kvalifikációt/kvalitást igénylő munkakörben dolgozik, a különféle bónuszok mellett nincs *tényleges* előrelépés a munkavégzés vagy a munkahelyi hierarchia terén. Kérdés, hogy a helyben, több generáció előtt megélhetési lehetőségeket nyújtó ún. „élhető településkép" a munkavállalást korántsem ösztönző, fentiekben felvázolt rendszere milyen megélhetést nyújt a helyben maradt családoknak és gyermekeiknek. És persze az, hogy ehhez hogyan tud, még

[24] A szakképzésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet (*Magyar Közlöny*, 2020/20. 563–673.).

ha nem is magas szintű, de mégis használható tudást biztosítani a szakképzés, amelynek duális képzési oldalán még mindig kevés a vállalkozói partner. Ezek az anomáliák generációs társadalmi problémákra világítanak rá: a munka világának globális megváltozása – diszkontinuitást eredményezve – irányítói szemléletváltáshoz, egyben kényszerű stratégiaváltáshoz is vezetett, ám félő, hogy a hibák felismerése és az elvi alapok megkésett (ugyanakkor sokszor módosítva „tálalt") kijelölése a gyakorlatban egyre nehezebben eredményez bármit is a helyi társadalmi sajátosságok alapos ismerete nélkül. A deklasszált, perifériára szorult prekárius rétegek gyermekei előtt ma is a „valamihez értés" képessége, egy kétkezi, szaktudást és jártasságot igénylő szakma „birtoklása" a megélhetés záloga, így – a munkaerőpiaci igényeket folyamatosan szemlélve – a szakképzés értéke és jelentősége, továbbá annak cégekkel való összehangolt infrastrukturális fejlesztése kiemelt országos szinten. A minőségi, valós kompetenciát nyújtó, biztonságot adó, ugyanakkor fejlődési lehetőséget is jelentő szakképzés megfelelő működése ugyanakkor nem csupán a cégek, vállalkozók kiszolgálását kell hogy szolgálja, sokkal inkább az eltűnőben lévő szakember-utánpótlás bázisának erősítését és a minőségi, szakértelmet igénylő munkavégzés fennmaradását.

Írásom zárásaként ismét utalnék a címben is szereplő szociális és digitális szakadékok találkozására. 2022 őszén, immár a „vágtató" infláció és a romló gazdasági helyzet kapcsán merült fel sokakban ismét az online oktatásra való átállás lehetősége. Magam úgy látom, a 2020-ban még a pandémia idején első körben elrendelt „új oktatási módszerek"-re egy esetleges hasonló döntéssel összefüggésben is – L. Ritók Nóra alább idézett írására előreutalva – ugyanúgy reflektálnánk: „ez nem az a világ." Az otthontanulás mint motiváció és tevékenység jellemzően nem épült be azokba a családokba, ahol az alapkészségek és kompetenciák hiánya öröklődő.[25] Esetükben félő, hogy az erőteljes hangú, sikerekről szóló tömegkommunikáció üzenetével kontrasztban megismétlődik ugyanaz: „gyerekek tömege sem online módon, sem papíralapon nem csinált semmit. Ők nem férnek be a sikerkommunikált képbe, de ők nem is fontosak. Másban sem, ebben sem".[26] A több értelemben is „széleken" élők helyzetét a lokális társadalom „alulról" történő, nagyobb nyilvánosságot és szélesebb körű elemzéseket kívánó vizsgálatai fedhetik fel a többségi társadalom előtt – a gyakran még mindig rejtve maradó „láthatatlan Magyarország" lát- és kórképének rekonstruálásán keresztül. Ez nyújthat segítséget a megoldás- és stratégiakeresésben az írásom elején bemutatott, halmozottan hátrányos helyzetű falusi tinédzser, vagy épp egy korai iskolaelhagyó – immár sokgyerekes – fiatal felnőtt számára is.

egy korai iskolaelhagyó – immár sokgyerekes – fiatal felnőtt számára is

[25] *L. Ritók*, 2022.
[26] Uo.

IRODALOM

Ferge Zs. (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015* [*A mai Magyarország* sorozat]. Osiris, Budapest.

L. Ritók N. (2019a): Ki nevel? A szülő vagy iskola… vagy egyik sem (blogbejegyzés; „A nyomor széle" – 668). Letöltés: https://nyomorszele.hvgblog.hu/2019/02/09/668-ki-nevel-a-szulo-vagy-iskolavagy-egyik-sem (2023. 01. 20.).

L. Ritók N. (2019b): Nem csak digitális szakadékban (blogbejegyzés; „A nyomor széle" – 676). Letöltés: https://nyomorszele.hvgblog.hu/2019/04/07/676-nem-csak-digitalis-szakadekban (2023. 01. 20.).

L. Ritók N. (2019c): Gyerekek, iskola, reakciók (blogbejegyzés; „A nyomor széle" – 700). Letöltés: https://nyomorszele.hvgblog.hu/2019/09/21/700-gyerekek-iskola-reakciok/ (2023. 01. 20.).

L. Ritók N. (2022): Még egyszer az online oktatásról (blogbejegyzés; „A nyomor széle" – 851). Letöltés: https://nyomorszele.hvgblog.hu/2022/08/21/851-meg-egyszer-az-online-oktatasrol (2022. 09. 10.).

Mártonfi Gy. (2014): Korai iskolaelhagyás – Hullámzó trendek. *Educatio.* **23.** 1. sz., 36–49. Letöltés: http://epa.oszk.hu/01500/01551/00067/pdf/EPA01551_educatio_14_01_036-049.pdf (2023. 01. 24.).

KSH (2016): *Mikrocenzus 2016 – 5. A népesség gazdasági aktivitása*. Letöltés:

http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_5_gazdasagi_aktivitas (2021. 04. 01.).

KSH (2017a): *Mikrocenzus 2016. 4. Iskolázottsági adatok*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. Letöltés: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_4.pdf (2023. 01. 20.).

10KSH (2017b): *Mirocenzus 2016. 5. A népesség gazdasági aktivitása*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. Letöltés: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_5.pdf (2023. 01. 20.).